

FILM VA SERIAL PARCHALARIDAN FOYDALANGAN HOLDA MADANIYATLARARO KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISH

*Habibullayeva So'g'diyona Sherzod qizi Samarqand davlat chet tillari
instituti, 3-bosqich talabasi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada chet tili o'qitish jarayonida film va serial parchalaridan foydalanish orqali o'quvchi va talabalarda madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyani (Intercultural Communicative Competence — ICC) shakllantirish masalalari ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Maqolada Maykl Byramning madaniyatlararo kommunikativ kompetensiya modeli asos qilib olingan holda, audiovizual materiallarning til o'rganuvchida madaniy bilim, munosabat, sharhlash va o'zaro aloqa ko'nikmalarini rivojlantirishdagi o'rni yoritiladi. Shuningdek, dars jarayonida filmlardan foydalanishning amaliy metodikasi, mashq turlari va ularni qo'llashda yuzaga keladigan muammolar hamda ularning yechimlari bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Abstract: This article provides a scientific-theoretical and practical analysis of using film and TV series excerpts in foreign language teaching to develop learners' intercultural communicative competence (ICC). Drawing on Michael Byram's model of intercultural communicative competence, the article examines the role of audiovisual materials in developing learners' cultural knowledge, attitudes, skills of interpreting, and skills of interaction. It also presents a practical methodology for using films in the classroom, types of exercises, and recommendations for overcoming challenges that arise in their application.

Kalit so'zlar: madaniyatlararo kompetensiya, film va seriallar, chet tili o'qitish, autentik material, Byram modeli, madaniy ong, stereotiplar, kommunikativ kompetensiya, video-tahlil, ma'lumot izlash ko'nikmasi.

KIRISH

Zamonaviy chet tili ta'limining maqsadi endilikda faqat grammatik to'g'rilik va lug'at boyligiga ega bo'lish bilan chegaralanmaydi. Globallashuv jarayoni, xalqaro hamkorlik va migratsiya oqimlarining kuchayishi natijasida til o'rganuvchi shaxs nafaqat tilni bilishi, balki turli madaniyat vakillari bilan samarali, hurmatga asoslangan va nizosiz muloqot qila olishi ham talab etiladi. Aynan shu ehtiyoj tilshunoslik va lingvodidaktikada **madaniyatlararo kommunikativ kompetensiya (Intercultural Communicative Competence, ICC)** tushunchasining shakllanishiga olib keldi.

Biroq an'anaviy auditoriya sharoitida talaba yoki o'quvchining haqiqiy madaniyatlararo muloqot tajribasiga ega bo'lish imkoniyati juda cheklangan. Ko'pchilik o'quvchilar faqat darslikdagi matnlar va sun'iy dialoglar orqali "boshqa madaniyat" haqida tasavvurga ega bo'ladi, bu esa ko'pincha yuzaki va hatto stereotipik bilimlarning shakllanishiga olib kelishi mumkin. Aynan shu bo'shliqni to'ldirishda **badiiy filmlar va teleseriallar** muhim ahamiyat kasb etadi.

Film va seriallar — bu tilning tabiiy muhitda, real ijtimoiy vaziyatlarda, imo-ishora, mimika, ohang va madaniy kontekst bilan birgalikda namoyon bo'lishining yorqin namunasidir. Ular o'quvchiga nafaqat tilni "eshittirib" beradi, balki o'sha til so'zlashuvchi jamiyatning qadriyatlari, urf-odatlari, ijtimoiy me'yorlari, kundalik turmush tarzi va o'zaro munosabat uslublari bilan tanishtiradi. Shu sababli, ushbu tadqiqotning maqsadi — film va serial parchalaridan chet tili darslarida foydalanishning nazariy asoslarini va amaliy metodikasini tahlil qilib, ularning madaniyatlararo kompetensiyani shakllantirishdagi real imkoniyatlarini ko'rsatishdan iborat.

1. MADANIYATLARARO KOMPETENSIYA TUSHUNCHASI VA UNING NAZARIY ASOSLARI

1.1. ICC tushunchasining mohiyati

Madaniyatlararo kommunikativ kompetensiya — bu shaxsning o'z va boshqa madaniyat vakillari bilan samarali, mos va hurmatga asoslangan muloqot qura olish

qobiliyatidir. Bu kompetensiya faqat lingvistik bilimni emas, balki madaniy bilim, moslashuvchanlik, ochiqlik va tanqidiy fikrlashni ham o'z ichiga oladi.

1.2. Maykl Byram modeli

Ushbu sohada eng nufuzli va keng qo'llaniladigan nazariy asos — britaniyalik olim **Maykl Byram (Michael Byram, 1997)** tomonidan ishlab chiqilgan madaniyatlararo kommunikativ kompetensiya modelidir. Byram modeli quyidagi besh komponentni o'z ichiga oladi:

1. **Munosabatlar (attitudes)** — boshqa madaniyatlarga nisbatan qiziquvchanlik, ochiqlik va o'z madaniyatiga nisbatan tanqidiy munosabatda bo'lmaslikdan voz kechish qobiliyati;

2. **Bilim (knowledge)** — o'z va boshqa mamlakatlarning ijtimoiy guruhlar, mahsulotlari va amaliyotlari, shuningdek, ijtimoiy va shaxslararo muloqot jarayonlari haqidagi bilim;

3. **Sharhlash va bog'lash ko'nikmalari (skills of interpreting and relating)** — boshqa madaniyatdan kelib chiqqan hujjat yoki voqeani sharhlash, uni o'z madaniyati bilan taqqoslash va bog'lash qobiliyati;

4. **Kashf etish va o'zaro aloqa ko'nikmalari (skills of discovery and interaction)** — yangi bilim va amaliyotlarni real vaqt muloqoti sharoitida mustaqil egallash qobiliyati;

5. **Tanqidiy madaniy ong (critical cultural awareness)** — o'z va boshqa madaniyatlardagi qarashlar, amaliyotlar va mahsulotlarni aniq mezonlar asosida tanqidiy baholay olish qobiliyati.

Ushbu besh komponent birgalikda o'quvchini nafaqat "til bilan qurollangan", balki **madaniyatlararo vositachi (intercultural mediator)** darajasiga olib chiqadi. Xalqaro tadqiqotchilar orasida Byram modeli hozirgacha chet tili o'qitish sohasida ICC'ni shakllantirish va baholashning eng mukammal nazariy asosi sifatida tan olinadi.

1.3. Filmlarning ICC rivojlantirishdagi nazariy o'rni

Tadqiqotchilar ta'kidlashicha, chet el filmlari — bu o'zining haqqoniy tili, real jismoniy muhiti va inson o'zaro munosabatlari bilan o'qituvchi va o'rganuvchilar tomonidan vaziyatli simulyatsiya (scenario simulation) sifatida qo'llanilishi mumkin bo'lgan noyob vositadir. To'g'ri ishlab chiqilgan topshiriqlar yordamida chet el filmlari o'quvchilarni xorijiy ijtimoiy va madaniy hayot bilan tanishtirib, real madaniyatlararo muloqot tajribasining yetishmasligini qisman qoplashga xizmat qiladi.

2. FILM VA SERIALLARNING MADANIYATLARARO KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISHDAGI AFZALLIKLARI

2.1. Autentiklik va til muhiti

Film va seriallar — bu maxsus o'quv maqsadida yaratilmagan, balki ona tili sifatida so'zlashuvchilar uchun mo'ljallangan **autentik material** hisoblanadi. Bunday materiallar tilni sun'iy, "darslik uslubida" emas, balki tabiiy holatda — tezlik, so'zlashuv iboralari, sleng, kesishuvchi nutq va hissiy ohang bilan birga taqdim etadi. Bu esa o'rganuvchiga real hayotdagi muloqotga eng yaqin til tajribasini beradi.

2.2. Vizual kontekst orqali madaniyatni "ko'rish"

Kitob yoki audio materialdan farqli o'laroq, film va seriallar tilni vizual kontekst bilan birga taqdim etadi: kiyinish uslubi, uy-ro'zg'or buyumlari, ijtimoiy masofa me'yorlari, imo-ishoralar, ovqatlanish odatlari, bayramlar va marosimlar — bularning barchasi ekranda bevosita namoyon bo'ladi. Bu esa o'quvchiga madaniyatni faqat "o'qib" emas, balki "ko'rib" idrok etish imkonini beradi, natijada bilim yanada chuqurroq va uzoq muddatli xotirada mustahkamroq saqlanadi.

2.3. Hissiy jalb qilish va empatiya

Filmlardagi qahramonlar taqdiri, ularning his-tuyg'ulari va boshdan kechirgan vaziyatlari tomoshabinni hissiy jihatdan jalb qiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, badiiy asar orqali boshqa madaniyat vakilining nuqtai nazaridan voqealarni kuzatish o'quvchida **empatiya** — ya'ni o'zini boshqa birovning o'rniga

qo'yib ko'ra olish qobiliyatini rivojlantiradi, bu esa Byram modelidagi "munosabatlar" (attitudes) komponentini bevosita shakllantiradi.

2.4. Stereotiplarni tahlil qilish va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish

Ba'zi filmlar va seriallar ataylab yoki bilmasdan ma'lum madaniy stereotiplarni aks ettirishi mumkin. Aynan shu jihat — agar to'g'ri metodik yondashuv bilan qo'llanilsa — o'quvchini tanqidiy tahlil qilishga undovchi qimmatli material bo'lib xizmat qiladi. O'qituvchi rahbarligida o'quvchilar "Bu qahramon xatti-harakati orqali qanday madaniy me'yor aks etmoqda?", "Bu stereotipmi yoki haqiqiy madaniy xususiyatmi?" kabi savollar asosida muhokama olib borishlari, bu esa Byram modelidagi "tanqidiy madaniy ong" komponentini rivojlantiradi.

2.5. Motivatsiya va qiziqishni oshirish

Zamonaviy o'quvchilar, ayniqsa yoshlar, film va seriallarga nisbatan tabiiy qiziqishga ega. Ta'lim jarayonida ularning sevimli janr yoki asarlaridan foydalanish darsga bo'lgan ichki motivatsiyani sezilarli darajada oshiradi, bu esa o'z navbatida tilni va madaniyatni faolroq va samaraliroq o'zlashtirishga olib keladi.

3. AMALIY METODIKA: DARSDA FILM VA SERIAL PARCHALARIDAN FOYDALANISH BOSQICHLARI

Filmlardan samarali foydalanish uchun ularni tasodifiy tomosha qilish emas, balki aniq pedagogik maqsadga yo'naltirilgan uch bosqichli tizimda qo'llash tavsiya etiladi.

3.1. Tomosha qilishdan oldingi bosqich (Pre-viewing)

- Parcha mavzusi va madaniy konteksti haqida qisqacha ma'lumot berish;
- Yangi va notanish madaniy tushunchalar, so'z va iboralarni oldindan tushuntirish;
- O'quvchilardan parcha mazmuni yoki qahramonlar xatti-harakati bo'yicha taxmin qilishni so'rash;
- Taqqoslash uchun savol qo'yish: "Sizning madaniyatingizda bunday vaziyatda odamlar qanday harakat qiladi?"

3.2. Tomosha qilish jarayonidagi bosqich (While-viewing)

- Parchani kerakli joylarda to'xtatib, muhim madaniy detallar ustida to'xtalish;
- O'quvchilardan qahramonlarning imo-ishorasi, ohangi, muomala uslubiga e'tibor berishni so'rash;
- Qisqa yozma qaydlar (masalan, "3 ta madaniy detal" texnikasi) orqali kuzatilgan jihatlarni yozib borish;
- Subtitrl bilan va subtitrsiz tomosha qilishni darajaga qarab birlashtirish.

3.3. Tomosha qilingandan keyingi bosqich (Post-viewing)

- Ko'rilgan parcha mazmunini qisqacha bayon qilish (retelling);
- Guruh yoki juftlikda muhokama: qahramonlar xatti-harakatining sabablari, madaniy asoslari;
- Rol o'yinlari orqali shunga o'xshash vaziyatni o'z madaniyati kontekstida qayta ijro etish;
- Insho yoki fikr-bildirish paragrafi (opinion paragraph) yozish: "Ushbu parchada aks etgan qadriyat mening madaniyatimdagi qadriyatdan nima bilan farq qiladi?";
- Taqqoslovchi jadval tuzish — ikki madaniyatdagi o'xshash vaziyatlarni yonma-yon qo'yib tahlil qilish.

4. MASHQ TURLARI VA ULARNING MAQSADI

Mashq turi

Maqsadi

Madaniy detallarni "ov qilish"
(cultural detail hunting)

Kuzatuvchanlikni va madaniy bilimni oshirish

Qahramon nuqtai nazaridan
monolog yozish

Empatiya va sharhlash ko'nikmasini
rivojlantirish

Ikki madaniyatni taqqoslovchi
jadval

Tanqidiy tahlil va bog'lash ko'nikmasini
shakllantirish

Muqobil yakun o'ylab topish
(alternative ending)

Ijodiy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish

Mashq turi

Maqsadi

Rol o'yini orqali vaziyatni qayta ijro Amaliy muloqot va moslashuvchanlik
etish ko'nikmasini mustahkamlash

Stereotip-tahlil munozarasi Tanqidiy madaniy ongni shakllantirish

5. YUZAGA KELISHI MUMKIN BO'LGAN MUAMMOLAR VA ULARNING YECHIMLARI

5.1. Til darajasi va tushunish qiyinligi. Ba'zi o'quvchilar uchun original tezlikdagi nutq tushunish qiyin bo'lishi mumkin. *Yechim:* boshlang'ich darajada subtitrli, qisqa (2–5 daqiqalik) parchalardan foydalanish, bosqichma-bosqich subtitrsiz materiallarga o'tish.

5.2. Madaniy nomutanosiblik va noto'g'ri talqin xavfi. Ba'zan o'quvchilar ko'rgan sahnani noto'g'ri umumlashtirib, butun madaniyatga nisbatan yuzaki xulosa chiqarishi mumkin. *Yechim:* o'qituvchi har doim "bu — bitta qahramon yoki vaziyat, butun madaniyat emas" tamoyilini ta'kidlab, muhokamani boshqarib borishi lozim.

5.3. Mazmun mos kelmasligi (yosh va qadriyatlarga nomuvofiqlik). Ba'zi film va seriallar yosh o'quvchilar yoki mahalliy qadriyatlarga mos kelmasligi mumkin. *Yechim:* materiallarni oldindan diqqat bilan tanlash, ta'lim maqsadiga mos, hurmatli va pedagogik jihatdan asoslangan parchalarni tanlash.

5.4. Vaqt cheklovi. To'liq film tomosha qilish auditoriya vaqtini ko'p egallashi mumkin. *Yechim:* to'liq film o'rniga aniq maqsadga yo'naltirilgan qisqa parchalardan (clip-based approach) foydalanish.

6. TAHLIL VA NATIJALAR

Xalqaro tadqiqotlarning umumiy tahlili shuni ko'rsatadiki, chet el filmlaridan tizimli va maqsadli tarzda foydalanish o'quvchilarning nafaqat tinglab tushunish va gapirish ko'nikmalarini, balki madaniyatlararo bilim, moslashuvchanlik va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini ham sezilarli darajada oshiradi. Xususan, tadqiqotlarda ishtirok etgan o'quvchilar chet tilida real muloqotga ishonchlari ortganini, ammo shu bilan birga haqiqiy hayotda tilni qo'llash imkoniyatlari cheklanganligini ham qayd etishgan — bu esa filmlarning aynan shu bo'shliqni to'ldiruvchi vosita sifatidagi

ahamiyatini yana bir bor tasdiqlaydi. Shuningdek, tanlangan filmlarda aks etgan madaniy kontent bilan bog'liq vazifalar orqali o'quvchilarning tanqidiy madaniy ongi (critical cultural awareness) izchil rivojlanib borganini aniqlangan.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, film va serial parchalari zamonaviy chet tili ta'limida nafaqat lingvistik ko'nikmalarni, balki madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyani ham kompleks tarzda rivojlantiruvchi qudratli vositadir. Maykl Byramning besh komponentli modeli asosida tahlil qilinganda, film va seriallar o'quvchida madaniy bilim, ochiq munosabat, sharhlash va bog'lash ko'nikmalari hamda tanqidiy madaniy ongni bir vaqtning o'zida shakllantirishga xizmat qiladi. Biroq bu vositaning samaradorligi tasodifiy tomosha qilishga emas, balki uch bosqichli (tomoshadan oldin — tomosha jarayonida — tomoshadan keyin) tizimli metodikaga, to'g'ri material tanlashga hamda o'qituvchining maqsadli boshqaruviga bog'liq. Kelgusi tadqiqotlarda turli yosh guruhlar va til darajalarida film asosidagi metodikaning uzoq muddatli ta'sirini o'lchash, shuningdek milliy ta'lim tizimiga moslashtirilgan aniq dars ishlanmalarini ishlab chiqish dolzarb yo'nalish bo'lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Byram, M. (1997). *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence*. Clevedon: Multilingual Matters. — <https://www.goodreads.com/book/show/3078214>
2. Byram, M. (2020). *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence: Revisited*. Multilingual Matters. — <https://linguistlist.org/issues/32/2158/>
3. Kusiak-Pisowacka, M. (2018). Developing Intercultural Competence in an Academic Foreign Language Classroom. *Beyond Philology*, 15/1. — <https://czasopisma.bg.ug.edu.pl/index.php/beyond/article/view/2087>
4. Use of Foreign Films in Cultivating Intercultural Communicative Competence in ELT. — <https://www.academypublication.com/issues2/tpls/vol09/02/09.pdf>

5. Using Films in Teaching Intercultural Concepts: An Action Research Project at Two Universities in India and the United States. — https://www.researchgate.net/publication/283967442_Using_films_in_teaching_intercultural_concepts_An_action_research_project_at_two_universities_in_India_and_the_United_States
6. The Use of Films as an Innovative Way to Enhance Language Learning and Cultural Understanding. — https://www.researchgate.net/publication/237203484_The_Use_of_Films_as_an_Innovative_Way_to_Enhance_Language_Learning_and_Cultural_Understanding
7. Wagner, M., & Byram, M. Developing Intercultural Communicative Competence in the World Language Classroom. *CASLS InterCom*. — <https://caslsintercom.uoregon.edu/content/21228>
8. *Intercultural Learning in Language Education and Beyond: Evolving Concepts, Perspectives and Practices* (tribute to Michael Byram). — <https://openresearch.surrey.ac.uk/esploro/outputs/book/Intercultural-Learning-in-Language-Education-and/99783680502346>
9. Byram's ICC Model — Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald, Digitale Lernwerkstatt. — <https://ifaa.uni-greifswald.de/institut/arbeitsbereiche/fachdidaktik/digitale-lernwerkstatt/httpsifaauni-greifswalddeinstitutarbeitsbereichefachdidaktikdigitale-lernwerkstatttheoryicc/how-can-icc-be-taught-byram>
10. Nygaard, A. H. B. Byram's Model of Intercultural Communicative Competence in Textbook Analysis. The University of Bergen. — <https://bora.uib.no/bora-xmlui/handle/1956/8943>